

УДК 811.161.2'233

ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Світлана Єрмоленко

*Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького,
кафедра української мови,
вул. Карла Маркса, 24, корпус 7,
Мелітополь, 72312, Україна,
тел.: (0619)440463*

У статті висвітлюється питання, яке хвилює широкий загал сучасників, а не тільки філологів. Для цього автор подає висловлювання представників зазначеного напрямку і дає дискурсний аналіз, у якому визначає концепти. Дібрані тексти дають змогу визначити національний менталітет пересічного українця чи українки, сформованої мовної особистості на постмодерних текстах українських митців.

Ключові слова: постмодернізм, національний менталітет, мовна особистість, дискурс, концепт.

Традиційна система навчання української мови у вищих навчальних закладах не передбачає формування мовної особистості засобами літератури. За такого підходу культуроносна та духовна сутність сучасної мови залишається поза увагою. Пошуки ефективних шляхів навчання призвели до розроблення лінгвокультурологічного підходу до мовної освіти, у центрі якої лежить ідея взаємопов'язаного навчання української мови й літератури, а також формування сучасної мовної особистості на їх ґрунті. На думку багатьох учених, у процесі вивчення української мови необхідно використовувати досягнення когнітивно-дискурсивних і комунікативно-прагматичних досліджень сучасної лінгвістики.

Пропонуємо розглянути актуальні напрями світового мовознавства і літературознавства, з'ясувати роль та значення постмодерної літератури з огляду на формування мовної особистості (який вплив ці твори мають на світогляд пересічного українця).

У сучасній українській літературі практично не існує стилістично монолітного продукту: творчість В. Шевчука поєднує модернізм із позитивізмом, Ю. Іздрика взагалі перетворює писання на різновид психотерапії, М. Матіос успішно трансформує загальнонаціональний контекст у масову літературу.

У нашій культурі відбувається зараз цілком виправданий добір того, що повинно залишитись в активі, а що надовго перейде в пасив мистецької свідомості. Рівно доти, поки виразна протилежність постмодернізмові не сформульована, він поглинатиме аргументи критики, обертаючи їх на власну користь. Попри всі різночитання впадає в око, що національна специфіка українського постмодернізму найбільше завдячує бароковій стилесвідомості. Минуле й майбутнє – ніби дзеркальні стінки довкола теперішнього: з кожною визначною подією змінюється їх цілісність, яку приймає новий смисловий візерунок, інший дух часу; але що б не трапилося, національна культура захищена цілістю: сучасний її стан не може не узгоджуватися з минулим.

Загальноприйнятим є положення про те, що інформація, яку отримує читач художньої літератури, зберігається у свідомості людини у формі великої кількості концептів, які сучасна лінгвістика розглядає у трьох аспектах: когнітивному та психологічному; синкретичному; власне лінгвокультурологічному. У лінгвокультурологічній інтерпретації – це об'єктивність, структурованість, глобальність, історичність. До речі, на думку О. Потебні [9], національний компонент впливає не лише на формування світосприйняття, а й на сам процес розгортання думки, отже постмодерна літературна віддзеркалює сучасний стан світосприйняття пересічного українця.

Останнім часом усе більшого поширення набуває навчання української мови через мовлення (текст). Такий підхід широко використовується у методиці вивчення іноземних мов. Пропонуємо слухачам у процесі навчання мови постмодерний текст, який вони аналізують, самостійно визначають синтаксичні та стилістичні особливості тексту. Така практика йде від О. Есперсона, який вважав, що навчати мови потрібно тільки через мовлення. Нині науковців цікавить не просто текст, а дискурс – “текст занурений у життя”.

Сьогодні аналіз дискурсу є міждисциплінарною цариною знання; теорія дискурсу розвивається в лінгвістиці тексту, психолінгвістиці, семіотиці, риториці. Автори постмодерної літератури використовують прагматику тексту як специфічне відношення, що фіксує взаємини між суб'єктами текстової діяльності, між письменником і читачем. Зазвичай у прагматиці тексту враховані комунікативні інтереси реципієнта, зберігаються толерантні засади мовних взаємин. Автор здебільшого дбає, щоб його твір був доступним, зрозумілим, зв'язним, надає читачеві можливість реалізувати несуперечливу референцію, часто застосовує прийом повного розуміння, бере на себе функції вихователя та пророка. Натомість у постмодернізмі адресат набуває повної свободи, можливості бути партнером письменника, який пропонує складну гру, розставляючи у своєму тексті пастки, підкидаючи замасковані ключі, натяки тощо, або зовсім нехтує аудиторією. Такі прийоми сприймаються як “знуцання” над читачем, хоча теоретики постмодернізму переконують, що сучасний читач здатний отримувати задоволення від аналогічної прагматики тексту. Цей прийом спробували ще у свій час М. Йогансен, Ю. Смолич, В. Домонтович, Г. Шкурупій, Л. Скрипник, Е. Андрієвська та ін.

На думку В. Дороз, “Проблеми сприйняття тексту, його глибинної семантики, що формується значною мірою культурно маркованими лексичними одиницями тексту, набувають особливої актуальності з огляду на розширення функціонування української мови...” [3, с. 4].

Отже, великий вплив на формування мовної особистості засобами тексту має постмодерна література як вітчизняних, так і зарубіжних представників. Ці зразки текстів широко можна використовувати у процесі вивчення української мови як наочний матеріал на усіх курсах сучасної української літературної мови, стилістики, лінгвістики тексту тощо.

Доцільно застосовувати методику проведення лінгвістичного аналізу художнього тексту, яку пропонує І. Кочан: “важливе значення для лінгвістичного аналізу художнього образу має правильне розуміння мовних засобів, що по-різному втілюється в художньому тексті, й тих зв'язків, що існують між словом і образом” [5, с. 387]. Основними складовими такого аналізу є з'ясування загальної художньої ідеї твору та аналіз мовних засобів усіх рівнів. До аналізу художнього тексту Ірина Кочан ставить такі вимоги:

- ❖ Передусім, визначити мовний стиль тексту.
- ❖ Назвати ознаки, які це підтверджують.
- ❖ З'ясувати модель тексту.
- ❖ Виявити мовні засоби оформлення.

- ❖ До уваги можуть братися морфемно-словотвірний, лексичний, морфологічний і синтаксичний рівні.
- ❖ Зазвичай, фонетичний рівень опускається.

У літературознавстві найчастіше використовують формальний аналіз художнього тексту (В. Шкловський, В. Жирмунський, Б. Томашевський, Ю. Тинянов, Б. Ейхенбаум, Р.Якобсон, В. Пропп) психологічний (О. Потебня та послідовники), історичний (О. Веселовський). О. Білецький запропонував синтезувати ці методи в один. Синтез у розумінні вченого співвідноситься швидше з комплексним вивченням літератури, ніж із системним підходом до неї.

Викладач-філолог повинен володіти всіма методами аналізу художнього тексту. З - поміж них найважливіший – лінгвістичний аналіз. Він дозволяє найближче підійти до художнього задуму автора. Природно, що така праця над художнім текстом вимагає високої професійної підготовки. “Він зобов’язаний з’ясувати: що послужило стимулом до написання твору, яке комунікативне завдання ставив перед собою автор, із яких мовних засобів побудований твір, мотив їх відбору; чому певний твір може мати (чи має) багато тлумачень, які факти породжують різноманітність тлумачень; які позатекстові фактори необхідні для з’ясування того, що приховує автор, які пояснення потрібні для адекватного письменниковому розуміння художнього твору і т.д. Відповідь на ці та інші питання дає серйозний і всебічний, строго об’єктивний і повністю побудований на мовних фактах лінгвістичний аналіз художнього тексту” [7, с. 16].

Схематичний зразок лінгвістичного аналізу художнього твору Люко Дашвара “Молоко з кров’ю”.

Люко Дашвар (Ірина Чернова) – автор трьох романів, що стали справжніми українськими бестселерами і знайшли десятки палких шанувальників у всій країні: “Село не люди” (2007), “Молоко з кров’ю” (2008), “РАЙ. центр” (2009). Перший і другий романи були відзначені “коронаю” і стали переможцями у конкурсі “Книга року ВВС”.

Роман “Молоко з кров’ю” належить до постмодерної літератури. Описуються події від Великої Вітчизняної війни до сьогодення (40-50 рр. XX ст. – початок XXI ст.), які відбуваються в селі Рокитному і пов’язані з справжнім коханням між “румункою” Марусею і “німцем” Стьопкою (концепт-максимум “кохання”). Лейтмотив твору – безсмертя справжнього кохання, яке передається із покоління в покоління – люди вмирають, а їхнє кохання продовжує жити... Розповідь веде автор. Заголовок “Молоко з кров’ю” символічний. Існує фразеологізм “кров з молоком”, що позначає дуже красиву і здорову людину. Молоко з кров’ю, як зазначає й сам автор, – у символічному розумінні “втрачене кохання” (концепт-мінімум). Головна героїня Маруся не зуміла оцінити справжнє кохання Стьопки, знівечила його позашлюбними стосунками, скалічила своє життя, Стьопки і Олексія Ординського – свого законного чоловіка. Концепт-мінімум “... кров’ю” в романі символізуються коралі, які передавалися спадково жінкам родини, до якої входила й Маруся, яку кликали на селі “румункою”. Коралі, за повір’ями, приносили хазяйці щастя, тому їх не можна було губити, знімати, особливо, рвати. Смерть Марусі увінчується розірванням коралів – їхньою втратою, а те, що Руслана знайшла нитку з одинокою червоною намистиною, вказує на початок нового кохання. Символічними в романі є куц бузку та цукерки на підвіконні (концептуальна система), адже вони символізують два витoki кохання: цукерки – кохання як солодкий плотський гріх, а бузок – високу духовну спільність закоханих. Композиція твору складна, що характерно для постмодерної літератури. Роман обрамлений: починається сучасними подіями, які, здається, нічого не мають спільного з селом Рокитним, а закінчуються також сучасними подіями, які вже відбуваються безпосередньо в Рокитному; середина роману хронологічно

описує історію стосунків між “румункою” та “німцем”, різні життєві перипетії, які дозволяють стверджувати авторові, що кохання між ними дійсно справжнє – всепоглинаюче і безмежне як у часі, так і просторі.

У романі є багато підзаголовків-анафор (румунка і німець), які характеризують композицію твору як таку, що описує кохання “румунки” Марусі і “німця” Стьопки.

Звернімо увагу й на пунктуацію тексту: тут багато розділових знаків (трьох крапок), які передають стривоженість мовця, обрив фраз, плуганину думок. Роман насичений парцельованими конструкціями, які яскраво відображають страждання, радість, горе, заздрощі, ревності, тривогу, крайню збудженість героїв роману.

1. *Ветров А. А.* Методологические проблемы современной лингвистики: Учебное пособие / Анатолий Алексеевич Ветров. М.: Высшая школа, 193. 96 с.
2. *Дашвар Люко.* Молоко з кров'ю [Текст] / Люко Дашвар / худож. А. Печенізький. Харків: Книжковий Клуб “Клуб Сімейного Дозвілля”, 2009. 272 с.: іл.
3. *Дороз В.* Актуальні напрямки світового мовознавства з огляду на сучасний парадигмальний простір гуманітарного знання, їх роль і значення для крос-культурного навчання учнів-білінгвів української мови / Вікторія Дороз // Українська мова і література в школі. 2009. № 6. С. 2–5.
4. *Есперсен О.* Философия грамматики / The Philosophy of Grammar // Серия: Лингвистическое наследие XX века / Отто Есперсон. Издательство: КомКнига, 2006. 410 с.
5. *Кочан І. М.* Лінгвістичний аналіз тексту: Навч. посіб.– 2-ге вид., перероб і доп. / Ірина Миколаївна Кочан. К.: Знання, 2008. 423 с.
6. *Клименко Л.* У світі твар ... пардон! ... мужчин. Посібник для жінок з полювання на мужчин: роман / Люба Клименко. К.: Дуліби, 2009. 168 с.
7. *Крупа М.* Лінгвістичний аналіз художнього тексту: Посібник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. / Марія Крупа. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. 432 с.
8. *Матіос М.* Майже ніколи не навпаки [Текст] / Марія Матіос. Львів: ЛА “Піраміда”, 2007. 176 с.
9. *Потебня А. А.* Эстетика и поэтика / А. А. Потебня. М.: Искусство, 1976. С. 260.
10. *Слапчук В.* Клітка для неба. Повісті / Василь Слапчук. К.: Факт, 2006. 280 с. (серія “Ехсертіс ехсіпієндіс”).

THE DEVELOPMENT OF THE POSTMODERN PERSONALITY IN HIGHER SCHOOLS

Svitlana Yermolnko

*Melitopol Bogdan Khmelnytsky State University,
Ukrainian language department,
Karl Marx Street, 24, building 7,
Melitopol, 72312, Ukraine,
tel. : (0619)440463*

The article elucidates the question which agitates not only the philologists but the general public. For this purpose the author cites the representatives of the mentioned trend and gives the discourse analysis, defining the concepts. The selected texts enable to define the national mentality

of the average Ukrainian, the developed linguistic personality on the postmodern texts of the Ukrainian artists.

Key words: postmodernism, national mentality, linguistic personality, discourse, concept.

ФОРМИРОВАНИЕ ЯЗЫКОВОЙ ЛИЧНОСТИ ПОСТМОДЕРНИСТСКОГО РОДА В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Светлана Ермоленко

*Мелитопольский государственный педагогический университет имени Богдана Хмельницкого,
кафедра украинского языка,
ул. Карла Маркса, 24, корпус 7,
Мелитополь, 72312, Украина,
тел.: (0619)440463*

Статья освещает вопросы, волнующие широкие массы современников, а не только филологов. Для этого автор рассматривает высказывания представителей указанного направления и делает дискурсивный анализ, определяющий концепты. Предложенные тексты помогают определять национальный менталитет среднего украинца и украинки, сформированной языковой личности с помощью постмодернистских текстов украинских мастеров.

Ключевые слова: постмодернизм, национальный менталитет, языковая личность, дискурс, концепт.

Стаття надійшла до редколегії 29. 12. 2009

Прийнята до друку 20. 01. 2010